

A kormányzó Gödöllőn – kultusz és mindennapok¹

I. Helyi kultusz és ünnepi szertartások

1867-ben a gödöllői uradalom a Szent Korona tulajdonába és az 1868. évi V. tc. nyomán az elidegeníthetetlen királyi javak közé került. E szabályozás csaknem félezer éve fennálló, a középkori koronabirtokok integritását védő törvényekkel teremtett jogi folytonosságot², míg a vadászati, valamint a kastély használatára vonatkozó uralkodói jog biztosítása és az udvar Gödöllőn tartózkodása a település *királyi nyaralóhely* státusát alapozta meg.³

A község ezen funkciója az I. világháború után megmaradt. A kormányzó és családja a nyarakat Gödöllőn töltötte, a vadászatok, más résztvevőkkel, szintén folytatódtak. E tanulmányban a település és az államfő kapcsolatát vizsgáljuk, ami többféle kérdést vethet fel. Horthy politikai kultuszának kanonizálódó elemei és funkciója⁴ miféle lokális interpretációkkal egészült ki, és a befogadás milyen ritualizált eseményekben jelent meg. A kormányzó imázsának és a helyi közösség (ugyancsak konstruált) történeti és emlékezeti hagyományának összekapcsolódása miféle jelentéstani kölcsönzéseket eredményezett: a magánemberi megnyilvánulásoknak vagy a személyiség kifejezésének teret adó gödöllői hétköznapiak hogyan formálták a Horthy-képet, illetőleg Gödöllő újraértelmezett udvari nyaralóhely státusa miféle identitásteremtési technikákat és modernizációs elképzeléseket teremtett a településen.

E kérdések megválaszolásához elsősorban a helyi sajtót: a Gödöllő és Vidéke, valamint a Gödöllői Hírlap c. újságokat használtuk, melyek alapján a kultusz nyelvi-retorikai megjelenítéséről, a tárgyához fűződő, kötelező normaként közvetített attitűdökről és az ünnepi rítusokról is tájékozódhatunk.⁵

Horthy alakjának „felmutatására”, valamint a tisztelet és a hódolat kifejezésére a nyári megérkezések adtak alkalmat. Ennek során az ország süllyedő, ám „révbe jutó” hajójának erőskezű kormányosaként, „legelső magyar emberként” jelenik meg, akit a Gondviselés küldött, hogy a „szenvedések között hanykódó nemzetet elvezesse az ígért boldogságos földjére”, de akinek áldásos munkája nemcsak Magyarország, hanem az „egyetemes emberiség sor-

¹ ¹ A tanulmány az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoportjának programjában és a Bolyai-ösztöndíj támogatásával készült.

² 1439: XVI., 1514: I. és II. tc.

³ Varga K. 2003. 182.

⁴ Erről Turbucz D. 2009. 138-166.

⁵ A Gödöllő és Vidéke 1898-tól 1934-ig, a Gödöllői Hírlap 1928 és 1944 között jelent meg. A lapokról bővebben Réti Lantos L. 2007.

sára” is hatással van.⁶ Azaz a gödöllői lapok az államfői reprezentáció és a kiépülő kultusz elemeiből szelektálnak, az eredmény pedig egy eklektikus Horthy-kép, amelyben a 19. századi romantikus (történelemformáló) hős és a rendet teremtő erőskezű vezér attribútumai jelennek meg. (Az utóbbi foglalta magába a Gondviselés által kiválasztott Megváltó szakrális alakját, ami az irredenta kultusszal teremtett kapcsolatot.⁷)

E sokrétű imázs a befogadás szabadságát és a lokális igények szerinti formálását vagy kiegészítését tette lehetővé. Az 1930-as években a Gödöllői Hírlap gyakori szólamává vált, hogy a hosszú évek alatt olyan bensőséges viszony létesült Horthy és a település között, melyel más község nem dicsekedhet, s ami „indokoltan emeli lokálpatriotizmusunkat, élesíti gödöllői öntudatunkat és fokozza községünk jobb és szebb jövőjébe vetett hitünket.” A kormányzói szeretet és gondoskodás a személyközi kapcsolatokat sem hagyta érintetlenül: Pohl Sándor szolgabíró írja cikkében, hogy az államfő vadászatai és lovaglásai közben számos egyszerű emberrel áll szóba, „kikérdezi bajaikat és örömeiket..., jóságos szava és simogató szemesugara a szívekbe hat, írt viz a fájó sebekre, vigaszt a sóhajtó panaszra.”⁸

Egyértelmű tehát a kultusz lokális identitást erősítő (vagy erősíteni kívánó) funkciója⁹, amihez két, egymással összefüggő kiegészítés szükséges. Egyrészt Horthynak és családjának a helyi kulturális hagyományba illesztése, amit az *udvari élet* folytonossága, Gödöllő magyar Versailles-ként, Schönbrunnként vagy a Szent Korona „különleges klenodiumaként” való metaforikus megjelenítése fejezett ki, és amihez községfejlesztési ambíciók is társultak.¹⁰ Másfelől a helyi kultusz megteremtése nem nélkülözhetette Horthy társadalmi térben való elhelyezését, a „néphez” fűződő viszonylatának meghatározását. S ez nem csupán a hagyományos uralkodói patriarchizmusból merített, hanem Gödöllő helyzetéből adódóan, az erőskezű vezér attribútumait mellőzve, egy különösen bensőséges és idilli kapcsolatot konstruált meg. Ahhoz hasonlót, amilyen az egykor ugyancsak Gödöllőn nyaraló Erzsébet királynét a helyi lakossághoz fűzte.¹¹

⁶ „Ő mutatja nekünk az igazság útját, és mi megtépett ruhánkban, vérző testünkkel, lelkünkben hangot nem ismerő mélységes fájdalommal megyünk utána, mert tudjuk, hogy az igazságnak és boldogságnak egyetlen útja van: amelyen Ő jár előttünk.” Gödöllői Hírlap 1928. december 2, 1929. augusztus 4, 1933. augusztus 1, 1934. augusztus 5.

⁷ Kershaw, I. 2003. 37, Turbucz D. 2009. 146.

⁸ Gödöllői Hírlap 1928. december 2, 1937. augusztus 8.

⁹ Romsics G. 2004. 10.

¹⁰ „A nemzeti becsület dolga – hangsúlyozta Hovhannesian Eghia, a Gödöllői Hírlap szerkesztője Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlésén –, hogy a település jelenlegi helyzetéből magasabbra..., olyan nivóra emelkedjen, ami rendeltetésének megfelel.” Gödöllői Hírlap 1939. december 17.

¹¹ Az újságok Erzsébet-napon emlékeztek a királynéra, akit a gödöllői néphez ugyancsak „végtelen szeretet és jóság” fűzött. A község cserkész leánycsapata őt választotta Nagyasszonyának, és évente ünnepelte névnapját. Gödöllő és Vidéke 1933. november 19.

Az alacsony példányszámban és nem is folyamatosan megjelenő helyi lapok relevanciáját azonban aligha becsülhetjük túl a kultusz közvetítésében vagy a közösség identitásának alakításában. A továbbiakban néhány ünnepi esemény bemutatásával azt vizsgáljuk, hogy azokban a Horthy-kép, valamint a kormányzó és a lokális társadalom kapcsolatának milyen értelmezése ismerhető fel, de figyelmünk arra is kiterjed, hogy a közösség szervezéséről miféle ideológiát és gyakorlatot jelenítettek meg.

A gödöllői megemlékezések egyetlen rendszeres, évről évre ismétlődő és az országos rítusrendhez kapcsolódó eseménye az államfő születésnapján tartott ünnepi istentisztelet (június 18-án a magán- és a középületeket is fellobogózták), amelyen – a helyi lapok ezt minden esetben hangsúlyozták – a település „előkelő közönsége”, köztük az államhivatalnoki kar főnökeik vezetésével vett részt.¹² A kormányzótárasztás tíz éves jubileumának ünneplése viszont a helyi történeti-szokrális hagyományba illeszkedett. 1931-ben, restaurálásukat követően szentelték újra a Kálváriát, az Immaculátát és Nepomuki Szent János szobrát, melyeket a 18. században Grassalkovich Antal emelt a település számára. Az ünnepségen megjelent államtitkár az előbbi a „megfeszített és megfosztott Magyarország” szimbólumaként, Szűz Máriát a „szepőlótelén becsületesség”, Szent Jánost a „bátor és hazafias hitvallás” megtestesítőjeként mutatta be, majd felavatta a kormányzó tiszteletére a Kálvária falába helyezett emléktáblát.¹³ Végül az államtitkár az emlékműveket a Szent Korona kegyúr őrizetébe és fenntartásába adta, amit az uradalom nevében Czító Győző jószágigazgató „lelkes szavakkal” vett át. Azaz a szertartás a múlttal való folytonosságot és a közösség emlékezetét újratemtve, a település szokrális szimbólumait keltette életre a modern politikai rítus elemeként, és helyezte ebbe a kontextusba a kormányzó tiszteletét.¹⁴

A világháború után Gödöllőn egy új hagyomány megteremtésére is kísérlet történt, mely az államfő aktív részvételére számított, és ami a fiatalság, mindenekelőtt a leventemozgalom dinamizmusára épített. Ebben Horthy egykori különítményes tisztjének, az 1923-ban gödöllői főszolgabírónak kinevezett Endre Lászlónak volt meghatározó szerepe (aki már az 1920-as években kapcsolatba került Hitlerrel és a náci mozgalommal). Ő koreografálta minden nyáron az államfő fogadását: az állomástól a királyi kastélyig leventék álltak tisztelgő díszsorfalat, és ő szervezte a leventenapokat, az atlétikai és lövészversenyeket, valamint a cserkészek zászlószenteléseit (a zászlóanyai tisztet rendszerint a kormányzóné töltötte be).

¹² Gödöllő és Vidéke 1926. június 20, 1931. június 21.

¹³ Szövege: „A múlt szép emlékének megbecsülése mutasson irányt a nemzetnek a trianoni kálváriából kivezető úton.” Gödöllői Hírlap 1931. június 28.

¹⁴ Connerton, P. 1989. 45.

Az 1925. június 21-én tartott egész napos leventeversenyéről a Gödöllő és Vidéke is részletesen beszámolt. A kormányzó családjával és kíséretével reggel fél 9-kor érkezett a bonókai versenyterre, ahol Endre László, a főméltóságú asszonyt Endréné fogadta. Az esemény díszmenettel kezdődött, melyen 17 község leventéi, kb. 8 ezer ifjú vett részt. Ezután tábori mise következett (a gödöllői iparos dalárda és az aszódi fiúnevelő-intézet részvételével), majd 200 „festői öltözetű” leventelány vonult fel, akiket a községi elöljárók tisztelgése követett. Ezt megköszönve hangzott el az államfő nem túl hosszú beszéde („harc folyik ma, szigorú, kíméletlen, a jó és a rossz között, s meg vagyok győződve, hogy a jó győzni fog”), amire a húszesres tömeg „frenetikus lelkesedésben tört ki.” (Kendőt, kalapot lobogtatva percekig éltették a kormányzót.) Ezután az Országos Testnevelési Tanács elnöke, Konek Emil altengernagy (Horthy egykori tengerésztársa) mondott beszédet, majd a rendezvény csúcspontjaként, a leventék Endre Lászlónak tettek fogadalmat. A péceli csapat csonka Magyarország és a megszülető Nagy-Magyarország címerét, a zsámbokiak a „Nem, nem, soha” szavakat formálták meg, az élőkép után pedig a cinkotai és a nagytarcsai leventék nemzeti zászlós gyakorlata következett. De az estig tartó látványosságok között a levente tűzoltók, a nemzeti viseletek és a gazdafogatok versenye, valamint a fiatalok atlétikai tornája is helyett kapott.¹⁵

Aligha kétséges, hogy az ilyen rendezvények új közösségi formák és identitások kialakítását célozták. Nem csupán a fiatal generációk politikai és ideológiai neveléséről, társadalmi rétegekhez köthető ideálok közvetítéséről van ugyanis szó, hanem az életforma, mindeneke-lőtt a szabadidő szervezéséről és irányításáról. S ehhez a hagyományos szocializációs intézmények (a család, az iskola, az egyház) mellett olyan, a modern politikai tömegszervezetekhez hasonló közösségek megteremtéséről, melyek intenzív emocionális-lelki csoportélményt kínáltak.¹⁶

Ezt szolgálta a leventenap érzelmekre, látványra, fegyelmezett mozgalmasságra építő rituáléja a felvonulásokkal, az ebbe a közegbe helyezett, ezáltal tömegrendezvényé váló misével, a testi erőpróbákkal, Horthy végletekig leegyszerűsített lelkesítő szavaival¹⁷ és nem utolsósorban a leventék beavatási szertartásával: a főszolgabírónak tett esküvel. S majd a további, hasonló koreográfiával szervezett események adtak lehetőséget Endre László számára a település imázsának a saját politikai eszménye és gyakorlata (a jobboldali radikalizmus) szerinti újrafogalmazására. Az 1933-as cserkész-világtalálkozó után tette közzé a sajtóban, hogy

¹⁵ Gödöllő és Vidéke 1925. június 21.

¹⁶ Sieder, R. 1987. 229.

¹⁷ Azt nem tudjuk, hogy a Gödöllő és Vidéke által idézett mondat így hangzott-e el, s valóban a leírt rendkívüli hatást váltotta-e ki (egyáltalán a résztvevők hogyan értelmezték a kevés konkrétumot tartalmazó szavakat). Az újság mindenestre ezt kívánta sugallni. A kormányzó azonban, úgy tűnik, inkább az események passzív, szemlélődő résztvevője volt.

Gödöllő az „ifjúság városa”, a leventék tradíciói, a kiváló sportlehetőségek, a lövöldék, a MOVE helyi csoportjának aktivitása teszi azzá.¹⁸

Vizsgáljunk meg két további, országos érdeklődésre igényt tartó eseményt, mely a település reprezentálásának ily módon különös hangsúlyt adott. A Gödöllői Járási Közművelődési Egyesület és a Faluszövetség 1926-ban országos mezőgazdasági és gépipari, valamint járási ipari, kulturális és művészeti kiállítást rendezett, melynek az előkészületei is nagyszabásúak voltak. Fővédnöknek a kormányzót, a kiállítási bizottság dísz- és társelnökeinek a politikai közélet vezetői személyiségeit nyerték meg (Bethlen Istvánt, Teleki Pált, Klebelsberg Kunót, Prohászka Ottokárt, Ravasz Lászlót stb.), az uradalmat Czító Győző és Brokés József képviselte. A hat napig (augusztus 5-től 10-éig) megtekinthető kiállításhoz számos kiegészítő rendezvény kapcsolódott: dalverseny, lovas-, fogat- és rendőrkutya-bemutatók, csikódíjazás, 9-én gazdanap, ahol állatkiállítást, szántógép-bemutatót, valamint gazdagyalásokat és szakelőadásokat is tartottak. (Az uradalom ezen a napon állatállományát, a mezőgazdasági kiállításon a juhsajt-, rügeni roz- és gyapjútermelését mutatta be.)¹⁹

A kormányzó nem csupán fővédnökként, hanem kiállítóként is képviselte magát: a Novara kicsinyített mását, felesége a budai szövőszékén előállított munkáit bocsátotta szemlére. A kiállítást azonban – a szervezők szándéka és a lapok hírverése ellenére – nem ő, hanem József főherceg nyitotta meg, s csupán 10-én, tehát az utolsó nap érkezett Gödöllőre (amikor a nyaralása kezdődött).

Horthy programjáról ezúttal is a helyi sajtó számolt be. A főméltóságú pár először a pre-montrei gimnázium egyháztörténeti kiállítását tekintette meg, majd az iparkiállításon különösen a méhészet kötötte le a figyelmüket, s a kiállított beföttek, gyümölcsök, mézsör és likőrök készítményét tudakolták (utóbbit meg is ízlelték). A tudósítás szerint a kormányzóné Hölczer Viktor máriabesnyői méhészmézes tésztaiból nagy csomagot vásárolt, s egyébként is „kitűnő hangulatban volt, egyéniségének egész varázsát ragyogtatta, valósággal lebilincselte környezetét”, míg Horthy egy Várad nevű lakatost „tüntetett ki megszólításával.” Ezután a magyar porta néprajzi gyűjteményét nézték meg, végül a hatnapos rendezvény záróeseményén: a vitézek és a járási közművelődési egyesület közös gyűlésén vettek részt. Ezen Méhely Lajos a „vérségi különféleségekről és a vérvegyülés veszélyeiről”, Bodor Antal (a Faluszövet-

¹⁸ Gödöllői Hírlap 1934. április 8.

¹⁹ A nyertesek számára a megye és a város intézményei, valamint módosabb polgárai különböző díjakat ajánlottak fel: a gödöllői hitelbank pl. egy vasboronát, gróf Degenfeld Lajos egy Kühne-féle kapálógépet, Petreczky Géza gyógyszerész egy répvágógépet, Jánossy Rezsőné egy parádés lószerszámot, míg a koronauradalom egy „pompás” csikókantárt. Gödöllő és Vidéke 1926. augusztus 1.

ség elnöke) a turánizmusról tartott „hazafias” beszédet, amit Gyarmathy János tábori lelkes „gyűjtő hatású irredenta szónoklata” és a Szózat eléneklése követett.²⁰

Nincs lehetőségünk ezúttal arra, hogy a kiállítást s a gyáripari, kézmű- és kisipari, az erdészeti és mezőgazdasági osztályok rendezvényeit aszerint vizsgáljuk, hogyan reprezentálták a hazai gazdaságot, milyen ideákat, mintákat, fejlesztési stratégiákat közvetítettek a látogatók számára, vagy a nyilvánosság és a közvélemény alakításának miféle technikáival éltek. Csupán annyit emelünk ki, hogy a gazdaság termékei egy tágabb kulturális értékrendszerben jelennek meg, melynek csakúgy része a premontrei gimnázium kiállítása és a néprajzi gyűjtemény, mint maga a koronauradalom, s a bemutatott anyagi világ alkalmas volt a múlt tradíciójának tárgyiasítására és a jövő képzetével való összekapcsolására. Mindehhez nem csak a vizualitást, hanem a szóbeli kommunikációt is felhasználták (a gazdáknak tartott szakelőadások), és feltűnő a látogatók szórakoztatásának igénye (bemutatókkal, versenyekkel), ami a kiállítást tette mozgalmasabbá és szélesebb körben vonzóvá, egész napos színes látnivalót kínálva a közönségnek. S a rendezők az államfőnek ezúttal propaganda- vagy reklámfunkciót szántak, akit a megnyitóünnepségre és kiállítónak igyekeztek megnyerni.

Ezzel szemben Horthy, úgy tűnik, kevésbé vonzotta az esemény. Csupán a zárónapon jelent meg, és az újság beszámolója szerint a kiállítás igazán lelkes és aktív résztvevője a kormányzóné, aki vásárlásaival a helyi termékek kiválóságára hívta fel a figyelmet, és egyértelmű fogyasztói magatartásmintát sugallt. A kormányzó érkezésével az egész hetes esemény politikai-hazafias kontextusa erősödött fel: erre a napra időzítették a vitézek és a közművelődési egyesület gyűlését, amelyen immár az „előkelő közönség” vett részt, s amely az egyesület ünneplése mellett, az irredentizmus népszerűsítésére is alkalmas volt.

Az Endre László-féle imázsépítés (Gödöllő az ifjúság városa) legfontosabb eseménye az 1933-as cserkész-világtalálkozó volt. Az augusztus 2-án kezdődő két hetes rendezvény programjai közül ezúttal nem a nyitónap hivatalos (és kötelező) ceremóniáját: a cserkészfjak segerszemléjét mutatjuk be, hanem a néhány nappal későbbi, Endre által szervezett díszfelvonulást, mellyel a gödöllői járás népessége „fejzte ki hódolatát” a kormányzónak és „tiszteletét” a jamboree résztvevői előtt.

Az eseményről a Gödöllői Hírlap tudósított. Augusztus 5-én, délután 5 órakor érkezett Horthy az aznap felállított „hatalmas” aréna tribünjére, ahol lord Baden-Powell, Teleki Pál táborparancsnok, Khuen-Héderváry Károly főcserkész, a diplomáciai kar tagjai, valamint a megyei főtisztviselők fogadták. A felvonulást az isaszegi zenekar nyitotta meg, utána a járási

²⁰ Gödöllő és Vidéke 1926. július 4, 25, augusztus 1, 6, 11.

egyesületek zászlóit, valamint a községek termékeinek „szimbolikus összeállítását” hozták (kalásszal díszített táblát, dinnyét, mézeskalácsot). Majd vitéz Endre László vonult fel bársonyruhában, „kuruc korabeli rézveretű díszítéssel” felszerelt lován, három tárogató és három trombitás kíséretében, akit a járás 17 községének bírói és jegyzői követtek. A vitézek 100 fős csoportját a járási hadnagy vezette, majd a frontharcosok küldöttsége (50 fő), a hadirokantak, a barnainges és bocskai sapkás lövészek (800 fő), a leventék és a cserkészek jöttek sorra. Ezután a főiskolások, az amerikanisták (150 fő), a közép- és népiskolások (1400 fő), valamint különböző leánycsoportok (a rákoscsabai MOVE-, a gödöllői cserkészlányok stb.) vonultak fel, majd a nőegyesületek (élükön a hadiözvegyek) s egyéb társadalmi és egyházi egyesületek tagjai (katolikusok, reformátusok, evangélikusok külön-külön) tisztelegtek a kormányzó előtt. Őket a postások, vasutasok és tűzoltók csoportja követte, az iparosok küldöttségének élén az ipartestületek vezetői vonultak, majd kétezer gazda tünt fel az arénában, fekete és sötétkék ruhában, kalapjuk mellett érett búzagalással (Gál Imre, a járási mezőgazdasági bizottság elnöke vezette őket).²¹ A menetet a települések népviseletét bemutató lányok és menyecskék 1000 fős csoportja zárta, élükön Endre Lászlónéval (maga is gödöllői népviseletben), valamint Széchenyi Maja grófnővel és Bornemisza Anna bárónéval. Végezetül az egyes küldöttségek gyümölcsöt és mézet ajánlottak fel a kormányzónak, és az autóját „virággal hintették tele.”²²

Az Endre László által koreografált színpadias felvonulás, az államfői hatalommal szembeni hódolat mellett, megítélésünk szerint a társadalom szervezésével kapcsolatos eszméket és értékeket is kifejezi. A nézők elé táruló látvány meghatározott sorrendben felvonuló csoportokból tevődik össze: a járás és a községek elöljáróiból (a főszolgabíró alakja maga a historizált hagyomány²³), az emlékezeti kánon megkerülhetetlen részévé váló világháborút felidéző hősokból²⁴, az ifjúság (a diákság) félkatonai és politikai szervezeteiből, a közösségi önszerveződést reprezentáló társadalmi és egyéb egyesületekből, a hivatásrendként emancipálódó iparosokból és gazdákból, végül pedig – méltó zárásként – a „népet” stilizáló és az egyes településekhez kötődő egységekből. A tömeg tehát nem tagolatlan és nem is „név nélküli”,

²¹ A tudósító ezen a ponton elégedetlenségének adott hangot: „Gödöllői gazdáink sajnos nem adták a megfelelő képet. Kék ünneplőjük a nagy tömegben festői látványt nyújt, de ezt több helyen szemet bántó barna trikó és egyéb elütő ruha kissé rontotta.” Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13.

²² Gödöllő és Vidéke 1933. augusztus 13, Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13.

²³ „Úgy tünt elénk, mint egy kép a régmúlt időkben” – adta vissza a látványt a Gödöllői Hírlap munkatársa, amit azonban a közönség minden bizonnyal eltérő történeti érzékkel értelmezett. „Mellettem a tribünön egy budapesti úr buzgón magyarázgatja a kisfiának, vitéz Endrére mutatva: »Látod, az ott Teleki Pál gróf.« A fiú kételkedve hallgatja: »De hiszen ez Árpád vezér!« Ettől a pillanattól kezdve semmi más nem érdekli, csak Árpád vezér.” Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13.

²⁴ Connerton, P. 1989. 20.

mivel az egyes csoportokat a helyi politikai és társadalmi elit jól felismerhető tagjai vezetik. Ugyanakkor ez a díszfelvonulás a Gödöllői járás – az előbbi identitásokat egységesítő – közösségként reprezentálását, a (képzelt) közösség erősítését és az önmagának való emlékéllítást egyaránt célozta („e nap mintajárásunk örökemlékű napja”), amihez Endre a néphagyomány szimbólumait, a történeti érzék és az emlékezet felkeltésének, valamint a közösséghez tartozás érzelmi megteremtésének az eszközeit is felhasználta.²⁵

Hogyan illeszthető e szín pompás, látványban és mozgalmasságban gazdag ünnepségbe a kormányzó alakja, s ez milyen további jelentéseket kölcsönöz a felvonulásnak. Horthy ezúttal is passzív szemlélője, mintsem aktív részese az eseménynek, a tér egy kiemelt pontjáról, a megyei elit és a családtagjai társaságában tekint le a tömegre, ami aligha alkalmas a 20. századi vezérkultuszra jellemző intenzív érzelmi (karizmatikus) kapcsolat megteremtésére, vagy a nép akaratának képviselésére.²⁶ E szerepben és a hódolat rítusaiban inkább a hagyományos uralkodói külsőségek ismerhetőek fel, melyek egyszerre lehettek a patriarchális közösségeszme és a tekintélyelvű személyközi kapcsolatok kifejezői. S melyek a lokális hatalom számára is mintát kínáltak, lehetetlenné téve, hogy az egyén maga alakítsa viszonyulási módjait.

A cserkész világtalálkozó sikeres megrendezésének nem csupán a járás, hanem Gödöllő is méltóképpen kívánt emléket állítani. 1933 szeptemberében a helyi sajtó egy olyan kezdeményezésről adott hírt, mely a települést *királyi város* (civitas regia) titulussal akarta „felruházni.” Azzal a történeti érveléssel, hogy az egykori szabad királyi városok az uralkodó földesúri hatalma alá tartoztak, s amennyiben „ezt a tételt ma alkalmazzánk, Gödöllőnek elsősorban kellene szabad királyi városnak lennie, mivel valósággal az államfő a földesura.” Igaz, ez nem lett volna több, mint „dísz és dekórum”, a királyi birtok kontinuus jelenlétére építő historizált jogi státus a privilegizált városi múlt megkonstruálását jelentette, ami a település jelenbeli népességét „magasabbra emeli annál a nívónál, ami a nagyközségek polgárságát jellemzi.”²⁷

A fentiek alapján úgy véljük, Gödöllő számára az államfői nyaralások sokszínű imázs és identitás kialakítását tették lehetővé. Ennek alaprétege a „királyi” birtok, a község és az uralkodók múltban gyökerező szoros kapcsolata, mely a települést a nemzeti történelembe emelte, és ami a Mária Teréziát vendégül látó Grassalkovich (I.) Antal, majd Erzsébet királyné és a

²⁵ Rómer Flóris már az 1880-as években felfigyelt arra, hogy az ünnepi menetek a „történeti érzék keltésére” kitűnően alkalmasak. Ő azonban az egyházi, a főúri és a „nemzetesítést még megengedő polgári menetekről” szólt elismerően (kiemelés az eredetiben), míg a népies látványosságok „a hazafiúi érzelmet egy szemernyivel sem emelik.” Az Endre László által szervezett felvonulásban viszont a nép vált a nemzeti érzés, illetve a történelem megjelenítőjévé. Gödöllői Hírlap 1933. augusztus 13, Rómer F. 1885. 123-130, Mosse, G. 1993. 11-12.

²⁶ Gyáni G. 2007. 45-46.

²⁷ Gödöllő és Vidéke 1933. október 1, Gödöllői Hírlap 1933. szeptember 3.

kormányzói család nyaralásai alkotta helyi „nagyhagyomány”²⁸, valamint – legendás vagy mesei motívumokkal kiegészülve – a népi (orális) hagyomány meghatározó elemévé vált.²⁹ A királyi nyaralóhely státus azonban nem csupán történelmet teremtett³⁰, hanem a modernitáshoz kötődő vagy azzal szembe forduló identitáskonstrukciókat (olykor konkrét elképzeléseket és cselekvéseket) is létrehozott. Az üdülőváros képzete, a szuburbánus turizmus és az idegenforgalom bővítése, valamint a gazdasági haladás reprezentálása éppúgy megpróbálta felhasználni a kormányzó személyét, mint az Endre László által képviselt, az „ifjúság városában” kifejeződő jobboldali (bürokratikus) radikalizmus. Amely a népi nemzetfelfogásnak megfelelően, a közösség újjáteremtéséhez a néphez tartozást, eszközként pedig, miként a díszfelvonulások tömegrituáléja jelezte, magát a „népet” használta fel.³¹

II. Mindennapok – a kormányzó társadalmi kapcsolatai

A különböző Gödöllő képek az államfő kultuszának eltérő elemeit vették igénybe, ami a kultusz sokszínű kulturális gyakorlatként értelmezését erősíti meg.³² De vajon mit tudunk Horthy itt töltött mindennapjairól, s ez hogyan minősíti társadalmi kapcsolatait. Ehhez a helyi sajtón kívül, egy eddig kevés figyelemre méltatott forrást: a kormányzó napirendjéről vezetett naplót szólaltatjuk meg.

A Gödöllő és Vidéke az 1920-as első nyaralásról nagy lelkesedéssel számolt be („úgy érezzük, mintha a régi udvari élet jött volna vissza hozzánk”). A július elején érkező és „még szeretettel” fogadott kormányzó beszédet intézett a gödöllőiekhez³³, s néhány nappal később „jelent meg először a nép között”, amikor a településre látogató amerikai protestáns misszió tagjaival együtt, istentiszteleten vett részt. (Ezután teán fogadta a vendégeket, melyen

²⁸ A Gödöllői Hírlap 1934-es évfolyamában Magyar Kázmér etnográfus, egykori földművesiskolai tanfelügyelő cikket írt *Gödöllő múltjából* (annak emlékére, hogy III. Károly 200 éve adományozott Grassalkovich Antalnak grófi címet): „Ha Grassalkovich csodálatos szépérzéke, bámulatos alkotó ereje és vagyoni képessége ki nem alakíttatja vele Gödöllőt, sőt nem saját képére alakíttatja ki, volna-e ma nyoma annak a varázslatosságnak, ami Gödöllőt Gödöllővé teszi. A gróf szépséges álma és elgondolása valósult meg Gödöllővel.” Jól látható, hogy a nemzeti eredetmítosz lokalitásnak megfelelő átalakítása történik meg. Gödöllői Hírlap 1934. augusztus 5, Gyáni G. 2008. 21-22.

²⁹ 1933 novemberében (Erzsébet-napon) írja a helyi sajtó: „Legendák kelnek szárnyra az ő Gödöllőn töltött napjairól, és ezek a legendaszámbe menő történetek valósággal meg is történtek. A magyar királyi legendáknak talán ő az utolsó hősnője. Mi gödöllőiek büszkék lehetünk, hogy itt járt közöttünk, és őrizzük emlékét.” A cikkíró magától értetődően kapcsolja össze a lokális múlt megteremtéséhez egyaránt szükséges legendát és a történeti „valóságot”, ami ily módon egymást kölcsönösen erősíti. Gödöllő és Vidéke 1933. november 19.

³⁰ Gyáni G. 2008. 20.

³¹ Mosse, G. 1993. 11.

³² Romsics G. 2004. 76.

³³ „A romok eltakarítása és régi hazánk újjáépítése olyan munka, amelyhez nagy önmegtadadás és összetartás szükséges. Összetett erővel mindent elérhetünk, széthúzással semmit.” Gödöllő és Vidéke 1920. július 11.

Teleki Pál, Bethlen István, Apponyi Albert, Bánffy Miklós, valamint az evangélikus és a református egyház vezetői voltak jelen.) Az újság ezt követően arról tudósít, hogy Horthy a máriabesnyői kapucinus rendházat kereste fel, ahol a kegytemplomot, a Grassalkovich Antal által adományozott kegyszobrot, valamint az altemplomot és a főúri kriptát is megtekintette, néhány nappal később pedig a megyés püspököt látta vendégül ebédre.

Az olvasók azonban nemcsak a kormányzó programjáról, hanem családjá és az „udvari élet” mindennapjairól is értesülhettek: naponta nagy sétákat tesznek a kastély felső parkjában, teniszeznek, néha kilovagolnak (különösen „Paulette méltósága, aki kitűnő lovas”), a főméltóságú asszony, mint „jó háziasszony és igazi magyar anya”, legszívesebben családjá körében időz (Miklós és István fiai csaknem mindig körülötte vannak). Végül, az október eleji elutazás „hangulatát” idézi fel a lap. A község előljárói és más „notabilitásai” személyesen búcsúztak Horthytól, az iskolák növendékei és a település lakossága pedig a kastély előtt gyülekezett, és „lelkesen éljenezte az autón távozó államfőt.”³⁴

A nyaralás megörökített epizódjait aligha tekinthetjük bőséges információnak, és legfeljebb azt illusztrálják, mi és milyen kommunikációs kontextusban volt megismerhető a nyilvánosság számára a kormányzói család gödöllői tartózkodásából. Az előkelő és név szerint említett vendégeknek adott fogadások, melyek Gödöllő „hírnevét növelték”, Horthyt a helyi hagyományba illesztő események (pl. a Grassalkovich kegyhely meglátogatása), az eszményi formált patriarchális családi élet, valamint a kormányzó „néphez” fűződő, a személyes interakciókban megjelenő szeretetteljes és családi kapcsolata.

Az újság hasábjain sugallt kép azonban a következő években módosult. A Gödöllő és Vidéke beszámolóit egyre visszafogottabbá és szűkszavúbbá váltak, a család érkezése és távozása már csak utólag, a rövid hírek között szerepelt, és a lakosság attitűdje is másként jelent meg: „Ez a nép nem tolakodó, ismeri a distanciát, amely őt a magas rangú egyénektől elválasztja, ünnepélyessé teszi érkezésüket megjelenésével, egy halk éljenzéssel..., tudja, hogy a főrangú személyiségeknek kellemetlen a túlzott érdeklődés: korlátozza tehát természetes kíváncsiságát, és megelégszik azzal, hogy tiszteletteljesen üdvözli az udvarhoz tartozókat.”³⁵ Azaz miközben a sajtó a közösségtudat erősítése érdekében a kormányzó és a település patriarchális viszonyát eszményíti, a napi életben a személyét és a rangját övező zártság, a társadalmi elkülönülés, az autoritatív személyközi kapcsolatok tiszteletben tartását fogalmazza meg.

³⁴ Gödöllő és Vidéke 1920. július 11, 18, 25, augusztus 1, szeptember 12, október 17.

³⁵ Gödöllő és Vidéke 1921. október 9, 1925. július 26.

Ám az udvari élet elszigeteltsége a településtől és lakosságától nem csupán a Gödöllő és Vidéke kötelező magatartásformákat sugalló cikkeiben bukkan elő, hanem abban a hangulatban és személyes percepcióban is, melyet a kastély szárnyépületében lakó testőrtiszt, Bangha Ernő 1938-ban feleségének írt levele fejez ki:

*„Csak igen ritkán és messziről hallatszik ide az országútról a kocsik zörgése. Egyébként egy lélek se. Üresek a kavicsos utak és a hatalmas zöld térségek. A park túlságosan rendezett és egészen lapos: nem természetes. Minden újnak látszik, sőt mintha mindez csak kulissza lenne. Magamról is úgy érzem, mintha színházat játszanék.”*³⁶

Vajon Horthy naplója milyen információkat árul el a Gödöllőn töltött napokról.³⁷ A '20-as évek első felében a kormányzó június elejétől október elejéig tartózkodott a településen, 1926-tól azonban ez az időszak lerövidült. Újjáépült ugyanis a kenderesi kúria, és ezután az államfő a nyár nagy részét családi birtokán töltötte, s csak augusztus első vagy második hetében érkezett Gödöllőre.

A napló bejegyzései pontosan tervezett, szigorú napirendről tanúskodnak. Reggel 7 órakor a kormányzó sétalovaglásra indult (nemritkán a testőrtisztek és feleségeik kíséretében), mely a besnyői kolostort, Szárító pusztát, Babatot és a Haraszi erdőt érintette. Délelőtt a Kabinetiroda főnökének jelentése után, kihallgatásokra és hivatalos fogadásokra került sor, majd az ebéd következett, melyen Horthy gyakran minisztereket, diplomatákat, katonatiszteket látott vendégül. A délután és az este kötetlenebb programokkal: rövid vadászatokkal, tenisszel, házi lovasversenyekkel és mozielőadásokkal telik, a társas élet további színterei a teák és a vacsorák, melyeken a napközben érkezett magasabb rangú vagy Horthyhoz közelebb álló vendégek, a testőrtisztek, illetve a családtagok és a környék néhány nagyobb birtokosa vett részt.³⁸

A nyaralás alatt az államfő több ízben hagyta el hosszabb-rövidebb időre Gödöllőt, amit az 1923-as naplóbejegyzések ugyancsak megörökítettek. Rendszeresen utazott vissza a fővárosba, ahol a kihallgatások és a fogadások a megszokott módon zajlottak, de ilyenkor alkalom kínálkozott más protokolláris, valamint az érdeklődését felkeltő vagy a szórakozást biztosító eseményeken való részvételre is. Június 16-án pl. gyermekügyi kiállítást nyitott meg a Múcsarnokban, ezután az Erzsébet emlékszobor bizottság tagjaival találkozott, délután a magyar-

³⁶ Bangha E. 1990. 226-228

³⁷ A Kabinetiroda iratai között található az 1923-tól '30-ig vezetett napló, mely az első években napi rendszerességgel tünteti fel a kormányzó programját, a kihallgatásokon, fogadásokon és az egyéb, kevésbé protokolláris eseményeken (pl. a szilveszterestéken vagy a vadászatokon) résztvevők névsorát, ami alkalmat kínál az államfő formális és informális kapcsolathálójának vizsgálatára. (Igaz, a bejegyzések a '20-as évek közepétől egyre vázlatosabbak, és a naplóvezető személye is változott.) Ebben a tanulmányban azonban csak egyetlen: az 1923-as év nyaralásának eseményeit mutatjuk be.

³⁸ Őket később személyesen is megismerjük. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K. 589. 8936, 8937. dob., Bangha E. 1990. 226-228.

osztrák automobil túraverseny befutóját, a margitszigeti regattát, végül a Városi Színházban a *Tükör* c. darabot nézte meg. Másnap a vitézek margitszigeti avatási ünnepe, délután az alagi lóverseny szerepelt a programban. (A lóverseny a kormányzó legkedveltebb időtöltései közé tartozott. 1923 nyarán tizenegy alkalommal járt Alagon, ahol telivér-árverésen is részt vett.³⁹⁾

A nyári hónapokban Horthy kétszer utazott kenderesi birtokára, amit a rokonok és a család régi ismerőseinek meglátogatásával kapcsolt össze. (Újszászon Paulette lánya és vője, Fáy László, Tiszaderzszen özvegy Szilassy Istvánné, Poroszlón sógora, Graefl Jenő látta vendégül.) A vidéki vitézavatások ünnepi ceremóniája is többszöri programot biztosított, ami szintén módot adott a családi kapcsolatok ápolására, de nem hiányoztak a nyári programból a visegrádi koronauradalomban, valamint Heinrich Ferenc nyugalmazott miniszter balatonföldvári birtokán rendezett több napos vadászatok sem.

Nézzük meg részletesebben az egyik vitézavatás több napos programját. A kormányzó október 6-án délután indult autón Gödöllőről Ónodra. Borsodivánkán özv. Prónay Endrénét látogatta meg, estére és éjszakára sógora, Melczer László látta vendégül.⁴⁰ 7-én egész napos agarászatot rendeztek, az éjszakát Horthy a Turán különvonaton töltötte, s másnap reggel 9 órakor érkezett Tállyára. Az állomáson népes küldöttség: a főispán, az alispán és a vitézek élén a székkapitány fogadta, ezután az államfő – nyitott hintóban, lovas csendőrök és a vármegyei bandérium kíséretében – rövid pihenőre br. Maillot Nándor kastélyába hajtatott. A díszközgyűlés 10-kor kezdődött a kastélyparkban, ahol Tállyai Miklós szakaszvezetőt a Maillot által adományozott telekbe iktatták be. (A Himnusz, valamint a főszolgabíró és a jegyző üdvözlő beszéde után Hevesy Zoltán székkapitány méltatta a „vitéz hőstetteit”, az esperes megáldotta a telket jelképező rögöket, amit végül a kormányzó adott át.) Ezután díszebéd következett a bárónál, majd Horthy, szárnysegéde és a gazdasági iroda vezetőjének kíséretében, a koronauradalom tarcali szőlőit tekintette meg. Az este és az éjszaka ezúttal is a különvonaton telt, a Turán reggel érkezett Sárospatakra, ahol az előző napi ceremónia ismétlődött meg. A fogadás után közgyűlés a tanítóképző dísztermében, ahol Bárczy Miklós rokkant főhadnagyot avatták vitézzé (a földet Szabó Lajos lukai birtokos adományozta). Ezt követően a kormányzó a református kollégiumot nézte meg (itt villásreggelizett), délután pedig Tolcs-

³⁹ A világháború után, mivel a pesti pályát felszántották, Alag lett néhány évre a hazai lóversenyzés központja, aminek a nemzeti egység és a társas élet újjászervezésében egyaránt meghatározó szerepe volt. Ezzel is összefügg az államfő gyakori jelenléte, illetve az egészen ünnepi alkalmak közé kerülése: Horthy 1923. augusztus 20-án délelőtt a Szent István napi körmeneten és a Mátyás templomban tartott misén, délután az alagi lóversenyen vett részt. Az előzményekre Tuli A. 2004. 115-135.

⁴⁰ Horthyné húgának, Purgly Jankának a férje.

ván br. Waldbott Frigyes és családját látogatta meg. S ezzel fejeződött be az államfő programja: a Turán késő este érkezett vissza Gödöllőre.⁴¹

A Horthyt államfőként és magánemberként egyaránt reprezentáló, a végletekig formalizált és spontán cselekvéseknek (amelyekben a Lévi-Strauss által leírt szétagoltság és ismétlődés rítuselemei figyelhetőek meg⁴²) többféle jelentése lehet. Az első, Ónodon töltött napok a rokoni, valamint annak a kapcsolatnak a szilárdságát és szimbolikus újramegerősítését jelzik, mely a kormányzót a megyékben aktívan politizáló úri társadalomhoz és annak életmódjához fűzte. (Ezt mutatják a Maillot Nándornál és Waldbott Frigyesnél tett látogatások is.)

Az utazás dramatikus csúcspontjai a vitézavatások, amelyek az uralkodói attribútumok (főkegyúri jog, nemességadományozás) hiányát pótolták. Az esemény ezen a ponton szakrális elemekkel telítődik, a vitézek beiktatásának ünnepélyes jelenete: a hadi érdemekért adományozott földbirtok megszentelése és átadása, a Horthynak tett eskü a beneficiumra emlékeztet, s a történeti magyar királyság folytonosságát szimbolizálja. Mindez pedig Marc Abélés következtetését támasztja alá: a modern politikai rítusokban „fellelhetjük azokat a formális műveleteket, amelyeket az etnológusok a térben és időben távoli társadalmakról leírtak”, valamint alkalmasak olyan „transzcendens értékek felidezésére, mint a nemzet..., a föld, a család és a történelem.”⁴³ (E rítusok egyúttal színes látványosságok voltak, és Tállyán a kastélykertben összegyűlt közönség is részesévé válhatott.)

Érdeemes ezek után szemügyre vennünk, kiket és hányszor fogadott a kormányzó Gödöllőn. Bethlen Istvánnal négy alkalommal (június végén Horthy három napra látta vendégül a miniszterelnököt és a feleségét), a miniszterek közül Klebelsberg Kunóval hétszer, az 1923 júniusában igazságügyi miniszternek kinevezett Nagy Emillel és szintén ebben a hónapban a honvédelmi tárca élére kerülő Csáky Károllyal háromszor, Vass József népjóléti és munkaügyi, valamint Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszterrel egyszer találkozott. A kormány tagjai több ízben ebédre és vacsorára is maradtak (Nagyatádi csupán jelentéstételre utazott Gödöllőre), a külföldi diplomaták közül Thomas Hohler angol követ⁴⁴, a Habsburg családból József főherceg volt szívesen látott vendég (előbbit három, utóbbit négy alkalommal, József feleségét, Auguszta hercegasszonyt külön is fogadta az államfő). A kormánypárt jobboldali radikálisainak politikai aktivitását jelzi, hogy Gömbös Gyula és Eckhard Tibor 1923 nyarán kétszer járt Horthynál (Gömbösék augusztus másodikán léptek ki az Egységes Pártból, és alakították meg a Fajvédő Pártot), Kozma Miklós azonban, aki augusztus 21-ei

⁴¹ MOL K 589. 8936, 8937. dob.

⁴² Idézi Abélés, M. 2007. 162.

⁴³ Abélés, M. 2007. 163, 174.

⁴⁴ Czettler Antal szerint Hohler a kormányzó személyes barátja volt. Czettler A. 2008. 64.

gödöllői látogatásának tapasztalatát naplójában örökítette meg, már mélységes csalódottságának adott hangot.⁴⁵

A kormány tagjain és a diplomatákon kívül meglepően gyakran fogadott Horthy Gödöllőn bankárokat, gyárosokat, vezérigazgatókat (Károlyi Imrét háromszor, Belatini Braun Gézát kétszer, Pálffy Dánielt, Szirmai Oszkárt, Wolf Emilt, Láng Ernőt, Milos Györgyöt, Orphanides Jánost, az amerikai Ottó Kahnt egy-egy alkalommal – közülük azonban ebédre és teára csupán Károlyit és feleségét látta vendégül⁴⁶), valamint egyetemi tanárokat, jogászokat és közgazdászokat (pl. Schimanek Emilt, a Műegyetem rektorát, Koós Aurélt, a gyermekbeszét egyik hazai megteremtőjét, Cholnoky Jenő földrajztudóst és Pröhle Vilmos nyelvészt, utóbbiak a Turáni Társaság tagjai). De többször találkozott a különböző karitatív szervezetek és alapítványok képviselőivel is.

A látogatók külön csoportját alkotják a járás és a község előjárói. Ide sorolhatjuk Back Andor kunhegyesi főszolgabíró (négy alkalommal járt Horthynál), ami arra utal, a kormányzót élénken foglalkoztatták szűkebb pátriájának ügyei. A helyi tisztviselők, köztük a korona-uradalom és az erdőgazdaság vezetője, a fővadászmester, valamint a gödöllői apátplébános és a református lelkész általában egyszerre jelentek meg a kihallgatásokon és az ebédeken, melyek szertartásrendjét Kelemen Imre jószágigazgató visszaemlékezésében örökítette meg:

„A kormányzói fogadásokon és kihallgatásokon másodpercnyi pontosságot kellett betartani. A szolgálattelvő adjutáns stopper órával az ajtónál állott, és amikor eljött az idő, kinyílt a nagyterem ajtaja, és az előírt sorrendben beléphettünk... Érdekes volt, hogy [Horthy] asztalán szép sorban vagy tizenöt kihegyezett ceruza állott, beszéd közben ezeket igazgatta és újra sorba állította... A kormányzó család a vezető községi tisztviselőket évente egyszer dezsönére látta vendégül. A gyakorlat szerint a legrangidősebb tisztviselő, aki mindig én voltam, a kormányzó jobbán foglalt helyet, a kormányzóné az asztal másik oldalán szemben ült. Sokszor nekem kellett a beszéd témáját megadni, bár a kormányzó rendkívül szívesen beszélő szom-

⁴⁵ Kozma nosztalgikusan emlékszik vissza a katonai iroda tisztjeként Gödöllőn töltött időszakokra, s nem csupán azt fájjalja, hogy az egykori fővezér politikai értelemben „narkotizált bábuvá vált”, hanem azt is, hogy társadalmi kapcsolatai teljesen megváltoztak. „A parkban minden este folyt a rabló-zsandár játék..., a kormányzó friss volt és határozott, társadalmilag nem volt annyira igénybe véve. [Ma már] furcsa módon keveri össze a politikát a kaszinóval..., nem Hunyadi János politikáját követi, a Garaiakra és a Cilleiekre támaszkodik, mágnáspolitikát csinál.” Idézi Ormos M. 2000. 124-125.

⁴⁶ Az Angol-Magyar Bank elnökével (aki számos más pénzintézet és iparvállalat igazgatósági tagja volt) a kormányzó utóbb többszörös rokonságba került. Ifj. Horthy Miklós 1927-ben Károlyi Imre lányát, Máriát vette feleségül, Horthy Paulette pedig, miután Fáy Lászlótól elvált, az arisztokrácia és a középnemesség körében is népszerű „visszatérő” házasság hagyományát folytatva, Károlyi Gyula (Mária bátyja) felesége lett.

széd volt. Utána a szomszédos teremben fekete kávé t kaptunk, ilyenkor a kormányzó né kis asztalánál volt a helyem kijelölve, akinek bájos szépsége lebilincselte az embert.”⁴⁷

A naplóbejegyzések alapján az államfő személyes kapcsolatai is körvonalazódnak. Ezt mindenekelőtt a családtagok alkották. A fiain kívül bátyja és öccse, a már említett Fáy László, Graefl Jenő és Melczer László, valamint a kormányzó né rokonai: sógora (Urbán Péter), testvére (Purgly László) és unokatestvérei (Purgly János és Emil), akiket többször vendégül láttak (a Graefl lányok négy napot Gödöllőn nyaraltak). Ehhez a szűkebb körhöz sorolhatjuk Horthy egykori tengerésztársait (Erich Heyssler altengernagyot, Welsersheimb és Leonardi sorhajókapitányokat), akik minden nyáron három-négy napot a kormányzó társaságában töltöttek, valamint a katonai iroda vezetőjét és a testőrtiszteket. Igaz, az utóbbiakkal való interakciókat – bár a katonaelet feszessége oldódott Gödöllőn – a szigorú katonai-hivatali viszony, a tekintélyelvűség és bizonyos, e zárt közösséget összetartó rítusok: pl. a kölcsönös fogadások kötelező betartása jellemezte:

„A gödöllői házimoziiban voltak az éppen kint lévő családok a kormányzóék vendégei. Egy-egy alkalommal, az előadás után, hidegtálas vacsorán (vadpecsenyék, pástétomok, saláták a sláger) viszonzták [Horthyék] a testőrtisztek lovaglás utáni villásreggeli meghívásait. Ezeket a kormányzó mindig részt vett, s közvetlen beszélgetésben vegyült el vendégei között.”⁴⁸

A kapcsolatok „sűrűsége” és viszonyossága alapján e szűkebb csoportba tartozott néhány környékbeli birtokos: Károlyi László és még inkább Ráday Gedeon, volt belügyminiszter és főispán (öt 1923 nyarán kétszer látta vendégül a kormányzó, amit Ráday Ikladon viszonzott), valamint az 1920-ban Aszódon kastélyt vásárló Széchenyi Gyula (az egykori tengerészbarát és a társasághoz tartozó özv. Kaas báróné hétszer vendégeskedett a kormányzó nál, míg Horthy háromszor látogatott Aszódra).⁴⁹

A gödöllői vendéglátások igazán reprezentatív alkalmak a vadászatok voltak. Ennek diplomáciai és politikai funkciói a kortársak számára is nyilvánvalóak voltak – ahogy jól ismert a külföldi államfők (nem túl népes) tábora, akik a ’30-as években Gödöllőn megfordultak, s ami Horthy nemzetközi elfogadottságát növelte.⁵⁰ Mi ezúttal is a kormányzó naplója alapján, az

⁴⁷ A Mezőgazdasági Múzeum Adattára. IV. 256. Kelemen Imre: Gazdasági pályán eltöltött életem emlékei. 1964.

⁴⁸ Bangha E. 1990. 226-228, Varga K. 2003. 222-223.

⁴⁹ MOL K 589. 8936, 8937. dob.

⁵⁰ Őket a kormányzó is megnevezi emlékiratában. Az egykori résztvevők (Horthy Jenő, Nemeskéri-Kiss Géza) visszaemlékezéseit olvasva feltűnő, hogy a narrációt a vadászatok anekdotikus részletei határozzák meg: eszerint a korabeli vadászetikett egyik megkerülhetetlen eleme az államfők és diplomaták sikerélményének (a vad „elejtésének”, ami kiválóságukat igazolta) egészen leleményes módszereket és nagy szervezettséget igénylő előkészítése (voltaképp becsapásuk) volt. A kormányzóról természetesen – miként Csathó Kálmán, az 1940-ben megje-

1923-as év vadászatainak résztvevőit vesszük szemügyre, és próbálunk Horthy informális kapcsolataira, a körülötte szerveződő társas élet struktúrájára következtetni.

A *házi* vadászatokon Ivanich Ferenc erdőigazgató, Nemeskéri-Kiss Géza fővadászmaster, Krause Ágoston erdőtanácsos, valamint egy-egy családtag (Fáy László, ifj. Horthy Miklós) vagy helyettük a szárnysegéd és valamelyik testőrtiszt vett részt. (Ezek jellemzően csak néhány óráig tartottak, Horthy délután érkezett Gödöllőre, és este visszatért a fővárosba.) Ezzel szemben az *udvari* vadászatokat gondosan készítették elő, és a meghívottak névsorát nagy körültekintéssel állították össze. Az 1923-as naplóbejegyzések nyolc vadászat résztvevőit tüntetik fel: ezeken József főherceg öt alkalommal, Bethlen István kétszer, a miniszterek és a volt miniszterek közül Csáky Károly, Bánffy Miklós és Heinrich Ferenc egyszer, Ráday Geodeon (a szomszéd birtokos) négyszer vett részt. A külföldi követek között a német (kétszer) és az angol (egyszer), továbbá az egykori albán uralkodóval rokonságban álló német diplomata, Viktor Wied herceg kapott meghívást. Az állami főtisztviselők csoportjában a MÁV elnöke és igazgatóhelyettese, az országos rendőrfőkapitány, Kaán Károly erdészettel foglalkozó államtitkár, a tábornoki karból Than Károly volt egy-egy alkalommal vadászvendég Gödöllőn. Külön kategóriába soroltuk a vármegyék politikai és társadalmi életének aktív szereplőit, akiket régi ismeretség vagy barátság fűzött a Horthy-családhoz (Széchenyi Emil, Bornemisza Elemér, Pongrácz Jenő, Keglevich György).⁵¹ Végül, az udvari vadászatok rendszeres résztvevői közül sem hiányoztak a kormányzó rokonai: a naplóban Horthy Jenő és Fáy László négyszer, Melczer László háromszor, Urbán Péter és ifj. Horthy István kétszer, Miklós egy alkalommal szerepel.⁵²

*

A lokalitás teremtésében, mint láttuk, normatív módon jelent meg a kormányzó, valamint Gödöllő és lakosságának intenzív kapcsolata, a mindennapok azonban ezt nem igazolták. Horthy csak a település ünnepi rendezvényein (harangszenteléseken, a premontrei gimnázium alapkövetésén) vett részt, személyközi kapcsolatait a kötelező rítusok szabályozta uralkodóalattvaló viszony jellemezte. A nyaralás a magánélet nyilvánosságtól elzárt szférájába tartozott (ezt a kastély és a belső parkjának térbeli elkülönülése biztosította), a sajtó társadalmi értékhierarchiát közvetített, s a lakosság számára ennek megfelelő magatartásformákat írt elő:

lent jubileumi díszalbum egyik szerzője fogalmaz – „mulatságos vadásztörténetek nincsenek..., ő majdnem mindig eltalál mindent, amire rálő.” Egyébként pedig, ha „más elfoglaltság nem gátolja, délutánonként ki-kiül az erdőbe a magaslesre, ott olvasgat, esetleg dolgozik, közben távcsővel figyeli a feltűnő szarvasokat, őzeket, disznókat.” Horthy M. 1990. 203-205, Horthy J. 1937. 80-81, Nemeskéri-Kiss G. 1993. 53-55, 111-117, Csathó K. 1940. 245-246.

⁵¹ Horthy Jenő Bornemisztát pl. Erdély egyik legismertebb vadászaként mutatja be, akivel már az első világháború előtt együtt vadászott. Horthy J. 1937. 11.

⁵² MOL K 589. 8936, 8937. dob.

a napi „10-12 órát dolgozó és minden percét katonás pontossággal beosztó” államfőt nyugalom, tisztelet és „néma hódolat” illeti, ami „főrangú” (vagy „magas rangú”) környezetének is kijár. A kormányzó a társas élet eseményein nem jelent meg, a település vezető tisztviselőinek és az uradalom igazgatójának vendéglátása évente egy alkalommal a hivatali rang, a lokális hatalmi pozíciók reprezentálására szolgált. Így a Gödöllő és vidéke minden bizonnyal jogosan sérelmezte, hogy a helyi „intelligencia, ha részt is vesz egy-egy vadászaton vagy marschalltáblánál, az udvari életben nem érvényesül.”⁵³

A kihallgatások és a fogadások a Ferenc József által kialakított feszes és szigorú rendet követték, a miniszterelnökkel, politikusokkal és diplomatákkal töltött gödöllői délutánok, az ebéd- és vacsorameghívások azonban a személyes kapcsolatok erősítését, a döntések bizalmas egyeztetését szolgálták, ami Horthy napi politikától való távolmaradását ellensúlyozta.⁵⁴ A szomszédos birtokosoknál való gyakori vendégeskedés és ennek viszonzása, a kormányzó napjait tagoló közös étkezések, egy állandó társaság kialakulása pedig a szociabilitás arisztokráciára és az egykori középirtokos nemességre jellemző formáit éllette tovább.

Több funkciója volt az udvari vadászatoknak. Az informális politikai döntések és a rokoni közösség (a „klánhoz” tartozás) erősítése mellett (láttuk, Horthy vidéki útjain a politika és a családi élet szintén összekapcsolódott), az államfői hatalmat és a jelenlévők hivatali rangját reprezentálták. „A meghívottak nagy megtiszteltetésnek vették, hogy részt vehettek az udvari vadászatokon... Engem, mint a koronauradalom igazgatóját évenként egy-két kormányzói és néhány házi vadászatra hívtak meg, ahol csak apró vadra, nyúlra és fácánra lehetett vadászni” – emlékezett Kelemen Imre.⁵⁵

Mások számára azonban ez aligha lehetett ekkora megtiszteltetés. Az 1923-as év résztvevőin végigtekintve, a minisztereken, főtisztviselőkön és diplomatákon, valamint a megyei közélet aktív és politikai ambíciókkal rendelkező tagjain kívül (akik között szép számmal voltak főnemesi származásúak), az egykori birodalmi arisztokrácia képviselői hiányoztak a névsorból. (Őket pótolhatta József főherceg, a korabeli közélet állandó szereplője.) Ferenc József gödöllői vadászatainak társasága tehát alaposan átalakult a világháború után⁵⁶ – egy csoport azonban, bár az ő neveiket nem ismerjük, változatlan maradt: a hajtók továbbra is az uradalom kormenciós cselédjeiből kerültek ki.

⁵³ Gödöllő és Vidéke 1921. október 9, 1925. július 26, december 13.

⁵⁴ Sakmyster, T. 2001. 126-127, 139.

⁵⁵ Kelemen Imre: Gazdasági pályán eltöltött...

⁵⁶ Erről Ripka F. 1896. 59, 136.

Bibliográfia

- Abélés, Marc 2007. Az állam antropológiája. Századvég, Budapest.
- Bangha Ernő 1990. A magyar királyi testőrség 1920-1944. Európa, Budapest.
- Connerton, Paul 1989. How Societies Remember. Cambridge University Press, Cambridge.
- Czettler Antal 2008. Az első bécsi döntés – 70 év távlatából. Valóság, 10. 63-89.
- Csathó Kálmán 1940. A vadász. In Horthy Miklós. Singer és Wolfner. Budapest.
- Gyáni Gábor 2007. Politikai kultusz – vezérkultusz. (Identitás és közvéleményteremtés.) In uő: Relatív történelem. Typotex, Budapest.
- Gyáni Gábor 2008. Identitás, emlékezés, lokálitás. 2000, június. 19-27.
- Horthy Jenő 1937. Egy élet sportja. Franklin, Budapest.
- Horthy Miklós 1990. Emlékirataim. Európa, Budapest.
- Kershaw, Ian 2003. A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény. Kortina, Budapest.
- Mosse, George 1993. Die Nationalisierung der Massen. Campus, Frankfurt.
- Nemeskéri-Kiss Géza 1993. Mesél a vén vadászkalap. Nimród Alapítvány, Budapest.
- Ormos Mária 2000. Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Polgart, Budapest.
- Réti Lantos László 2007. Gödöllő közállapotai és a helyi gazdaság a két világháború között. Városi Múzeum, Gödöllő.
- Ripka Ferencz 1896. Gödöllő a királyi család otthona. Budapest.
- Rómer Flóris 1885. A történeti érzék keltése a közönségnél ünnepi menetek, színpadi előadások, nemzeti képek, történeti kiállítások és múzeumok által. Századok, VIII. 114-135.
- Romsics Gergely 2004. A jelentés zsarnoksága. A kultusz mint objektivált jelentés és működése a társadalomban. Pro Minoritate, 3-18.
- Romsics Gergely 2004. Mítosz, kultusz, társadalom. Mozgó Világ, 7. 73-81.
- Sakmyster, Thomas 2001. Admirális fehér lovon. Helikon, Budapest.
- Sieder, Reinhard 1987. Sozialgeschichte der Familie. Suhrkamp, Frankfurt.
- Tuli Andra 2004. A zöld színpad. A lóverseny mint a társasági reprezentáció egyik intézménye. Budapesti Negyed, 4. 115-135.
- Turbucz Dávid 2009. A Horthy-kultusz. In Romsics Ignác (szerk.): A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948. Osiris, Budapest. 138-166.
- Varga Kálmán 2003. A gödöllői kastély évszázadai. Műemlékek Állami Gondnoksága, Budapest.